

<https://doi.org/10.62837/2024.11.224>

AYGÜN YUSİFOVA NATİQ
Milli Aviasiya Akademiyası,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

ABŞ-DA DİL SİYASƏTİNİN İNKİŞAF TARİXİ

Açar sözlər: “Yalnız ingiliscə” hərəkatı, nativistlər, dominant dil, linqvistik müxtəliflik, vətəndaş hüquqları, ikidilli təhsil

Ключевые слова: движение «Только английский», нативисты, доминирующий язык, языковое разнообразие, гражданские права, двуязычное образование

Keywords: “English Only” movement, nativist, dominant language, linguistic diversity, civil rights, bilingual education

Dil siyasəti özündə müəyyən kontekstdə dilin istifadəsini və yayılmasını tənzimləyən qərarlar, qaydalar və təcrübələr toplusunu əhatə edir. ABŞ-da dil siyasəti tarixi, demoqrafik və ideoloji amillərlə müəyyən edilən daimi müzakirə və təkamül mövzusunə çevrilmişdir. Ən erkən müstəmləkə görüşlərindən immiqrasiya və ikidilli təhsillə bağlı müasir debatlarla qədər ABŞ-da dil siyasətinin konturları müxtəlif sosial, siyasi və mədəni qüvvələr tərəfindən formalaşdırılıb.

ABŞ-da dil siyasətinin sosial ölçüsü şəxsiyyət, mənsubiyyət və inklüzivlik məsələləri ilə dərinlən iç-içədir. Müxtəlif dil mənşəli immiqrantlar tərəfindən yaradılmış bir ölkə kimi Amerika Birləşmiş Ştatları ingilis dilini birləşdirici dil kimi təbliğ etmək və azlıq icmalarının dil hüquqlarının tanınması arasında gərginliklə üzləşmişdir. İkidilli təhsil, dil hüquqları və yerli dillərin tanınması kimi məsələlər Amerika cəmiyyətində dil, mədəniyyət və sosial ədalət arasında mürəkkəb qarşılıqlı əlaqəni vurğulayır.

Əlavə olaraq, Amerika Birləşmiş Ştatlarında dil siyasətinin siyasi ölçüləri dilin güc, nəzarət və təmsilçilik aləti kimi istifadə olunması yollarında aydın görünür. Rəsmi dilin statusu ilə bağlı qanunvericilik müzakirələrindən tutmuş dövlət qurumlarında dilə yardım xidmətlərinin göstərilməsinə qədər dil siyasəti ilə bağlı qərarlar siyasi iştirak, resurslara çıxış və cəmiyyət daxilində səlahiyyətlərin bölüşdürülməsi üçün dərin təsirlərə malikdir.

Bundan başqa, Amerika Birləşmiş Ştatlarında dil siyasəti dövlət daxilində birgə mövcud olan müxtəlif mədəni kimlikləri və dil praktikalarını əks etdirən etnomədəni çərçivələrdə dərin kök salmışdır. İstər immiqrant icmaları arasında irs dillərinin qorunması, istərsə də yerli Amerika qəbilələri arasında yerli dilləri canlandırmaq səyləri olsun, dil siyasəti təşəbbüsləri dil müxtəlifliyini və mədəni irsi təsdiq etməyə yönəlmiş daha geniş mədəni hərəkatlarla kəsişir.

ABŞ-ın federal səviyyədə rəsmi dili yoxdur, lakin ən çox istifadə olunan dil ingilis dilidir (konkret olaraq, Amerika ingiliscəsi). Bu dil de-fakto dövlət dildir. Həmçinin ABŞ əhalisinin böyük əksəriyyətinin (təqribən 78%) evdə danışdığı dildir. ABŞ Siyahıyaalma Bürosunun Amerika İcma Araşdırmalarına (AİA) görə evdə də bir çox başqa dillərdə danışılır. Xüsusilə ispan dili (əhalinin 13.3%-i); digər dillərə isə yerli amerikalılar, Alyaska yerli xalqları, yerli havaylılar Avropa, Afrika, Asiya, Amerika qitəsinin digər hissələrindən və okeaniyadan olan insanlar, o cümlədən bir çox dialektlər, kreol dilləri, pidgin dilləri də daxildir. ABŞ-da beynəlxalq köməkçi dil olan interlinqva dili də yaradılmışdır.

ABŞ-da xarici dildə danışanların əksəriyyəti ikidilli və ya çoxdillidir və adətən ingilis dilində danışirlar. ABŞ sakinlərinin 21,7%-i evdə ingilis dilindən başqa dildə danışdıqlarını bildirsə də, yalnız 8,2% ingilis dilində "çox yaxşı" danışır. Təqribən 430 dil ABŞ-da yaşayan insanlar tərəfindən danışılır. Onlardan 177-si ABŞ və ya onun ərazilərinə aid yerli əhaliyə məxsusdur.

ABŞ-da ingilis dilində təxminən 239 milyon danışan insan olmaqla, ən çox danışılan dildir. İspan dilində təqribən 42 milyon insan danışır. ABŞ dünyanın dördüncü ən böyük ispan dilli əhalisinə malikdir, onların sayı yalnız Meksika, Kolumbiya və Argentinadan geri qalır. Bir çox yeni Latın Amerikasını mühacirləri ingilis dilində səlis danışmasalar da, demək olar ki, ikinci nəsil ispan amerikalıların hamısı ingilis dilində səlis danışır, yalnız yarısı isə hələ də ispan dilində danışır.

Yerli Amerika dilləri ölkənin çox az hissəsində danışılır, lakin bu populyasiyalar azalır və dillər nadir hallarda rezervasiyalardan kənarda geniş istifadə olunur. İngilis, ispan, fransız, alman, navaho və digər yerli American dilləri ilə yanaşı, bütün digər dillər adətən müstəqillik dövründən sonra gələn və ya hansısa təhsil forması vasitəsilə öyrənilən mühacir əcdadlarından öyrənilir.

ABŞ-da dil siyasətinin sosial, siyasi və etnomədəni mənzərəsi ilə tanış olan zaman dilin sadəcə ünsiyyət vasitəsi olmadığını, eyni zamanda şəxsiyyətin özünü formalaşdıran və əks etdirən fundamental element olduğunu qəbul etmək lazımdır.

Dil siyasətinin sosial ölçüləri ayrı-ayrı şəxslər və icmalar arasındakı qarşılıqlı əlaqələrdə dərin kök salmışdır. Dilin tənzimlənməsi yolları təkcə şəxsiyyətlərarası ünsiyyətə deyil, həm də pedaqoji praktikaya, ictimai xidmətlərə çıxışa, müxtəlif dil qruplarının ümumi inklüzivliyinə təsir göstərir. Dil siyasətinin sosial dinamikasını anlamaq dil müxtəlifliyinin daha geniş kəmiyyət çərçivəsində necə qeyd olunması, yerləşdirilməsi və ya bəzən kənarlaşdırılmasının tədqiqini nəzərdə tutur.

1600-1800-cü illərdə ingilis müstəmləkəçiliyinin təsiri, ticarət və bütün dünyada ingilis dilli koloniyaların yaradılması da daxil olmaqla, ingilis dili üstünlük təşkil edən dil oldu. Britaniya İmperiyasının genişlənməsi və sonradan ingilis dilinin global dil kimi yayılması bu dövrdə onun hökmranlığına əhəmiyyətli dərəcədə kömək etdi. İngilis hökmranlığı altında olan bir çox bölgələrdə idarəetmə, təhsil və

ticarət dili kimi ingilis dili istifadə edildi və bununla da ingilis dilinin təsiri daha da gücləndi.

Bu dövrdə ingilis ədəbiyyatı, fəlsəfəsi və elmi nailiyyətləri də onun təsirinə öz töhfəsini verdi. Görkəmli ingilis yazıçıları və mütəfəkkirləri meydana çıxdı, onlar geniş nüfuza malik olan və ingilis dilinin nüfuzuna töhfə verən əsərlər yaratdılar.

Bütövlükdə, 1600-1800-cü illər ingilis dilinin müstəmləkə vasitəsi ilə genişlənməsi, inqilabdan sonrakı inkişaf, sənayeləşmə və mədəni təsirlə formalaşan üstünlük təşkil edən qlobal dil kimi qurulmasında əhəmiyyətli bir dövrü qeyd etdi.

1840-1920-ci illərdə ABŞ-da anti-immigrant əhval-ruhiyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldi, bu da “Yalnız ingiliscə” hərəkatların yaranmasına və təhsildə və ictimai həyatda qeyri-ingilis dillərinə məhdudiyyətlərin tətbiqinə səbəb oldu. Bu dövr xüsusilə Cənubi və Şərqi Avropadan gələn immiqrasiya dalğası ilə səciyyələnirdi ki, bu da yerli amerikalılar arasında bu yeni mühacir icmalarının Amerika cəmiyyətinə və mədəniyyətinə təsiri ilə bağlı narahatlıqlara səbəb oldu.

Müxtəlif dil və mədəniyyət mənşəli mühacirlərin axını ingilis dilinin qorunub saxlanması və onun sürətlə dəyişən Amerika mənzərəsində birləşdirici qüvvə kimi rolu ilə bağlı qorxulara səbəb oldu. Nəticədə, ictimai həyatın bütün aspektlərində ingilis dilinin müstəsna istifadəsini müdafiə edən və ingilis dilindən başqa dillərin istifadəsinə mane olan, “Yalnız ingiliscə” şüarı altında müxtəlif hərəkatlar böyük maraq qazandı.

Bundan əlavə, anti-mühacir təşkilatlar və siyasi hərəkatlar ingilis dilinin milli birlik və Amerika kimliyinin qorunub saxlanması üçün vacib olduğu fikrini irəli sürürdülər. Onlar iddia edirdilər ki, dil müxtəlifliyi sosial birliyə və milli həmrəyliyə təhlükə yaradır və bu, ingilis dilinin birləşdirici qüvvə kimi təbliğinə gətirib çıxarır.

Nativist əhval-ruhiyyənin artan təsiri, hökumət idarələri, məhkəmələr və rəsmi sənədlər kimi ictimai yerlərdə qeyri-ingilis dillərinin istifadəsini məhdudlaşdırmağa yönəlmiş qanunvericilik tədbirlərinə də səbəb oldu. Bu tədbirlər daha homogen linqvistik mühit yaratmaq istəyini əks etdirən ingilis dilini hökumətin və idarəçiliyin eksklüziv dilinə çevirmək məqsədi daşıyırdı.

“Yalnız ingiliscə” hərəkatların yaratdığı çətinliklərə və qeyri-ingilis dillərinin istifadəsinə qoyulan məhdudiyyətlərə baxmayaraq, mühacir icmaları özəl və ictimai yerlərdə öz dil ənənələrini qoruyub saxlamağa davam etdilər. Kilsələr, icma təşkilatları və etnik anklavlar qeyri-ingilis dillərinin qorunması və ötürülməsi üçün yer təmin edərək, mühacir qrupların assimilyasiya üçün xarici təzyiqlər qarşısında öz mədəni irsini qoruyub saxlamağa imkan verirdi.

Bu dövrdə dil siyasəti ətrafındakı gərginliklər də immiqrasiya, millətçilik və mədəni plüralizmlə bağlı daha geniş müzakirələrlə dolu idi. Anglofon hərəkatının tərəfdarları milli birlik üçün dil birliyinin vacibliyini vurğulasalar da, tənqidçilər bu

cür siyasətlərin ingiliscə danışmayan icmaları marginallaşdırdığını və mədəni müxtəlifliyə xələl gətirdiyini müdafiə edirdilər.

1840-cı illərdən 1920-ci illərə qədər ingiliscə hərəkətlərin mirası və qeyri-ingilis dillərinə qoyulan məhdudiyyətlər dil siyasəti, multikulturalizm və immiqrasiya ilə bağlı müasir müzakirələrdə rezonans yaratmağa davam edir. Mühacir icmalarının tarixi təcrübələri və dil siyasətinin təsiri ABŞ-da dil hüquqları, ikidilli təhsil və müxtəlif dil icmalarının tanınması ilə bağlı davam edən müzakirələrə kömək etmişdir.

"İkidilli təhsil haqqında" Qanun əvvəlki assimilyasiyaçı yanaşmalardan əhəmiyyətli dərəcədə uzaqlaşmağı təmsil edirdi və təhsil sistemi daxilində dil müxtəlifliyini tanımaq və dəyərləndirmək öhdəliyinə işarə edirdi. Onun məqsədi müxtəlif dillərə mənsub olan tələbələrə doğma dilləri və mədəniyyətlərini qoruyub saxlamaqla yanaşı, keyfiyyətli təhsil almaq imkanı verməklə güc vermək idi.

Bundan əlavə, Lau v. Nikols (1974) kimi tanınan ABŞ Ali Məhkəməsinin qərarı 1964-cü il tarixli "Vətəndaş hüquqları haqqında" Qanunu pozduğunu təsdiq edərək, dil siyasətinin formalaşmasına təkan verdi. Ali Məhkəmənin bu əlamətdar qərarı məktəblərin ingilis dili üzrə sərəfəsi məhdud olan tələbələrin təhsilinə mənəfi çıxış imkanı vermək öhdəliyini vurğulamış, bu isə ikidilli təhsil və dil dəstəyi xidmətlərində daha da inkişaf gətirib çıxarırdı.

İkidilli təhsilin təşkili və qeyri-ingilis dillərinin qorunması cəhdləri də daha geniş sosial və demoqrafik dəyişikliklərdən təsirləndi. Amerika Birləşmiş Ştatları müxtəlif regionlardan davamlı miqrasiya yaşadı və bu da getdikcə daha çox multikultural və çoxdilli cəmiyyətə gətirib çıxarırdı. Dil müxtəlifliyinin dəyərli bir sərvət kimi tanınması və ayrı-ayrı şəxslərin öz doğma dillərini qorumaq hüquqlarının etiraf edilməsi bu inkişaf edən sosial kontekst içərisində nüfuz qazandı.

Nəticədə, bir çox ştatlar və məktəb vilayətləri müxtəlif dillərə mənsub olan şagirdlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün iki dilli təhsil proqramları həyata keçirməyə başladılar. Bu proqramların məqsədi şagirdlərin doğma dillərində tədris etmək, eyni zamanda ingilis dili bacarıqlarını inkişaf etdirmək, bununla da təhsildə nailiyyətləri asanlaşdırmaq, mədəni qürur və kimlik hissini təbliğ etmək idi.

Xülasə

ABŞ-da dil siyasəti tarixi, demoqrafik və ideoloji amillərlə müəyyən edilən daimi müzakirə və təkamül mövzusunda çevrilmişdir. Ən erkən müstəmləkə görüşlərindən immiqrasiya və ikidilli təhsillə bağlı müasir debatlar qədər ABŞ-da dil siyasətinin konturları müxtəlif sosial, siyasi və mədəni qüvvələr tərəfindən formalaşdırılıb. ABŞ-da dil siyasətinin sosial, siyasi və etnomədəni mənzərəsi ilə tanış olan zaman dilin sadəcə ünsiyyət vasitəsi olmadığını, eyni zamanda şəxsiyyətin özünü formalaşdıran və əks etdirən fundamental element olduğunu qəbul etmək lazımdır.

İkidilli təhsil, rəsmi dil qanunvericiliyi və qloballaşan cəmiyyətdə dil müxtəlifliyinin rolu ilə bağlı davam edən debatlar şəxsiyyət, haqq-ədalət, ünsiyyət və mədəni-mənəvi qorunması ilə bağlı kompleks nəzərləri əks etdirir. Bu müzakirələr bir-biri ilə əlaqəli dünyanın təqdim etdiyi imkanlar və çətinlikləri səfərbər etməklə yanaşı, müxtəlif dil icmalarının ehtiyaclarının ödənilməsinə yönəlmiş siyasət və praktikaları formalaşdırmağa davam edir.

Aygun Yusifova Natig

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF LANGUAGE POLICY IN THE UNITED STATES РЕЗЮМЕ

Языковая политика в США стала предметом постоянных дискуссий и эволюции, определяемой историческими, демографическими и идеологическими факторами. От самых ранних колониальных столкновений до современных дебатов по поводу иммиграции и двуязычного образования контуры языковой политики в Соединенных Штатах формировались под воздействием множества социальных, политических и культурных сил. Знакомясь с социальным, политическим и этнокультурным ландшафтом языковой политики США, необходимо признать, что язык является не просто средством общения, но и основополагающим элементом, формирующим и отражающим саму личность. Продолжающиеся дебаты о двуязычном образовании, законодательстве об официальном языке и роли языкового разнообразия в глобализированном обществе отражают сложные взгляды на идентичность, справедливость, общение и культурно-духовную защиту. Эти дебаты продолжают формировать политику и практику, направленные на удовлетворение потребностей различных языковых сообществ, одновременно мобилизуя возможности и проблемы, представленные взаимосвязанным миром.

АЙГЮН ЮСИФОВА НАТИК

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ В США

Summary

Language policy in the USA has become the subject of constant discussions and evolution, determined by historical, demographic and ideological factors. From the earliest colonial conflicts to contemporary debates over immigration and bilingual education, the contours of language policy in the United States have been shaped by multiple social, political, and cultural forces. Getting acquainted with the social, political and ethnocultural landscape of the language policy of the USA, it is necessary to recognize that language is not just a means of communication, but also a fundamental element that forms and reflects the personality itself.

The ongoing debates on bilingual education, legislation on the official language and the role of linguistic diversity in a globalized society reflect complex views on identity, justice, communication and cultural and spiritual protection. These debates continue to shape policy and practice aimed at meeting the needs of various language communities while mobilizing the opportunities and challenges presented by an interconnected world.

ƏDƏBİYYAT

1. English-Only Language Policies in the United States, Dr. Zeynep F. Beykont, 2002
2. Движение «Только английский» и языковая политика США в школах, И.И. Скачкова, 2013
3. Language Rights and the Law in the United States, Sandra Del Valle, 2003
4. Bilingual Education in the United States: Historical Development and Current issues, Carlos J. Ovando, Arizona State University, Bilingual Research Journal, 2003
5. From English-Only to Multilingualism: English in the Language Policy of the United States, Danping Wang, 2015
6. Federal policy and Alaska Native languages since 1867, Alton Thomas L, University of Alaska Fairbanks, 1998

Rəyçi: fil.f.d., Hacıyeva Leyla Eldar qızı